„Deznădăjduită muiere n-au fost ca mine". Femei, onoare și păcat în Valahia secolului al XIX-lea

Aurica STAN

Universitatea din București, Facultatea de Litere
University of Bucharest, Faculty of Letters
Personal e-mail: stanaurica@yahoo.com

„There was never such a despaired women like me!" Women, honor, and sins in 19th century Wallachia

The book titled *„There was never such a despaired women like me!" Women, honor, and sins in 19th century Wallachia* is focused around Romanian women as they assumed social roles both in the public and private area in 19th century Wallachia. This type of project represents a sort of general inventory of Romanian women active in the 19th century, taking into account social pressures, women's family responsibilities, women portraits, women traditions, while also observing the legislative frame of that period in what regards women issues. Religion is also an important issue in understanding the feminine figures of that period. The tradition of total female submission persisted in 19th century Valachia, with few exceptions. On the surface, Valachian women often appear docile, submissive, and deferential to the wishes of their husbands and in-laws. Observed more profoundly, this situation also shows unexpected complexities, generated by the unorthodox behaviour of what the ages used to call „sinful women".

Keywords: 19th century Wallachia, the condition of women, the status of women, women's equality, feminism

Cartea Nicoletei Roman, *„Deznădăjduită muiere n-au fost ca mine". Femei, onoare și păcat în Valahia secolului al XIX-lea* reprezintă un atlas al feminității care coagulează excelent elemente descentrate din arhive, catagrafii, recensăminte, dări de seamă, condici ecleziastice, acte ale cancelariilor domnești din perioada vizată. Autoarea pornește de la premisa că se află în fața unui „teren insuficient exploatat", căci direcțiile de cercetare actuală vizează îndeosebi cadrul legislativ și statutul femeii în contemporaneitate. De aici și necesitatea unui asemenea demers științific care evită „încă de la început", riscul de a cădea într-o capcană comună tinerilor cercetători: optica feministă și analiza prin prisma militantismului feminin. Departe de a nega existența celor două curente, Nicoleta Roman precizează clar că „a vorbi și a scrie despre femeie nu este întotdeauna sinonim cu a milita pentru drepturile acesteia", mai ales că feminismul românesc a apărut abia în a doua jumătate a secolului al XIX-lea.

Drept urmare, Nicoleta Roman nu se mulțumește cu suprafețe plane, aflate la îndemâna oricui, ci „forează" în adâncime, exploatând fațete delicate și ascunse ale

universului interior feminin, rolurile femeii în spațiul public și privat în secolul al XIX-lea. Rezultatul este unul pe măsură: o carte complexă, „compartimentată" în cinci părți distincte, cu un Argument, mulțumiri preliminare și o bibliografie de final.

Între „cunoașterea prin documente" și „cunoașterea mutilată"

Metoda de cercetare aleasă de Nicoleta Roman este una de inspirație franceză, căci „istoria este cunoaște prin documente", potrivit istoricului Paul Veyne, în metoda căruia autoarea nu numai că se regăsește, dar sfârșește prin a o împrumuta. În plus, determinarea de a umple un gol în istoria femininului românesc de secol al XIX-lea (și nu feminism) este catalizată și de existența unei adevărate tradiții a genului propriu-zis – femeia, în ipostaze și roluri diferite – în alte culturi. Mărturii stau istoriile mamelor și ale maternității din Franța sau Anglia, cronici despre paternitate, incursiuni în copilăria de altădată, cercetări direcționate care analizează perioade îndelungate, începând uneori din Evul Mediu până în zilele noastre. În contextul dat, Nicoleta Roman se avântă într-o cercetare sinuoasă, bazată pe un fundament conceptual inspirat „de dincolo" și apliat într-o cultură și într-o perioadă în care orice abordare a femeii nu poate fi făcută decât în concordanță cu tutela masculină.

După indexarea unor lucrări de referință în domeniu, publicate începând cu anii 80' în spațiile anglofone și francofone, cercetătoarea face un exercițiu de onestitate intelectuală. Rând pe rând, menționează și certifică importanța unor lucrări reprezentative despre femeia din Principatele Române ale secolului al XIX-lea ale unor autori consacrați: Constanța Vintilă-Ghițulescu, Alin Ciupală și Ionela Bălănuță. În plus, ceea ce aduce și un plus de originalitate lucrării, a fost deschiderea autoarei față de contribuțiile sociologice legate de perioada vizată, despre societatea și modul de viață al oamenilor din acele vremuri. Substraturile folcloric, religios, mitic (superstiții, credințe arhaice), politic au fost valorificate pentru cadru, fără a fi exploatate în toate dedesubturile sale. La o privire atentă, ceea ce a primat au fost materialele folosite pentru recompunerea imaginii femeii în situații date (copilărie, căsătorie, văduvie), extrase din documente de arhivă, jurnale de călătorie, istorii orale.

Chiar dacă solidarizează cu opinia aceluiași Paul Veyne, conform căruia istoria este o „cunoaștere mutilată", în ideea în care este imposibilă accesarea tuturor informațiilor pentru a acoperi un subiect dat, autoarea menționează că nu s-a confruntat cu goluri de documentare, ci a avut dificultăți în a pătrunde scrierea de tranziție specifică primei părți a secolului al XIX-lea. Tânăra cercetătoare are curajul de a aborda, pe alocuri, subiecte sensibile: divorț, infanticid, abandon de familie, urmărind apoi atitudinile autorităților și a comunității față de aceste fapte care contravin normelor și rutinii.

Interesant este că Nicoleta Roman nu mizează pe o analiză a clasei boierești, eroinele ei fiind femei ale clasei de mijloc, Eve care se luptă de multe ori cu neajunsurile materiale, femei supuse unor legi și rânduieli pe de o parte, și unei tutele masculine, pe de altă parte. Titlul lucrării, excelent ales, reușește să convertească particularul în general. „Deznădăjduită muiere n-au fost ca mine", formularea în fața unui tribunal a unei femei asuprite de „bărbatul ei", exprimă, de fapt, strigătul de revoltă, neputință și slăbiciune a oricărei reprezentante a „sexului slab" într-o perioadă în care masculinul subsuma la orice nivel femininul.

Compartimentarea cărții: cinci părți, cinci oglinzi ale femeii

La bază o lucrare de doctorat, cartea Nicoletei Roman este riguros alcătuită, în părți, capitole și subcapitole coagulate tematic, cu punți de legătură între ele, scrise într-un stil academic impecabil, prin valorificarea unei bibliografii complexe.

Prima parte, „Cum și de ce despre femeie" este o parte introductivă, care răspunde unui orizont de așteptare al cititorului. Autoarea exemplifică și explică statutul și atribuțiile femeii prin prisma unor documente de epocă: legislația vremii, literatura, calendarele populare, jurnalele de călătorie. Toate acestea constituie un cadru de analiză indispensabil pentru dezvoltarea părților ulterioare ale cărții. Din exterior către interior, în ideea în care autoarea recompune o imagine a Evei din perspectiva altora (scriitori, acte oficiale, Biserică, călători străini), ca mai apoi să pătrundă în interioritatea reprezentantelor acelui veac, Nicoleta Roman nu cade în capcana de a teoretiza în exces.

Exemplele, devoalarea unor influențe pe baza cărora se ghida societatea în reprezentarea și înțelegerea Evei (literatura română care împrumuta din viziunea franceză a lui Rousseau, în accepțiunea căruia „întreaga educație a femeilor trebuie să se refere la bărbați"), influența preceptelor ecleziastice, reprezentarea figurii feminine în literatura bărbaților, particularizarea acesteia în calendarele populare: toate acestea transformă partea introductivă într-o lectură incitantă, în care informația este livrată într-o formă savuroasă. În forme dispersate și (non)literare transfrontaliere, imaginea femeii se oglindește ca subsumată unei dominante masculine, aflată mereu sub oblăduirea unei instanțe autoritare: tată, soț sau frate.

Indiferent de circumstanțe, femeia începutului de secol al XIX-lea în Valahia este prinsă între doi poli:

virtute și păcat. Imaginea ei se definește în funcție de acest binom, indiferent de starea civilă (celibatară, căsătorită, văduvă). Biserica are un rol important în reactivarea „decalogului", așadar unul de reglare și călăuzire socială. Preotul din amvon amintește femeii că desfrânarea e păcat capital și pedepsea încălcarea poruncii „Să nu fii desfrânată!" prin canoane usturătoare. Dincolo de puniția Bisericii, femeia e stigmatizată în caz de adulter de o instanță mult mai crudă: societatea, „gura lumii" în genere. În relatările despre călătorie, femeia din Principatele Române se arată în ochii străinului prin raportare la un model cultural din care provenea cel din urmă (Orient, Balcani). Totodată, este interesantă comparația pe care călătorul străin o face între femeile din diferite regiuni ale Principatelor Române. În 1853, ofițerul Piotr Jadovski, în *Călători străini,* remarcă la muntence „o deosebită eleganță în forme", „un bust sculptural", o piele „asemenea florilor de trandafir". Călătorul este într-atât de impresionat de muntence, încât a declarat sincer „că simți, asemenea unor nervi trepidanți, cum se ridică din tine furtuna, căldura și dorința din adâncul sufletului și îți cuprind întreaga suflare". Moldovencele își întrec suratele din punct de vedere estetic, dar au două cusururi: luxul exorbitant, bătător la ochi, și înclinarea către patimile amorului.

Femeia nu este percepută numai în funcție de proveniența geografică, ci și de apartenența la o anumită clasă socială. Femeile de rând, țărăncile, își însoțesc mereu bărbații la munca câmpului, îngrijidu-se în plus de creșterea copiilor.

Boieroaicele romînce, în schimb, au un trai lipsit de griji. Subsumate factorului masculin, cele din urmă au preocupări demne de statutul lor de soții bogate: se gătesc, citesc romane franțuzești, conversează în limbi străine și își fac vizite. În orice caz, imaginea femeii prin ocheanul călătorului străin este una descriptivă, dar însoțită de prejudecăți.

La finalul primei părți, autoarea alege să schimbe perspectiva: pătrunde în interioritatea femeii, o dezvăluie în toată vulnerabilitatea ei de ființă umană care tânjește după libertate, deși și-o reprimă. Iar atunci când se înfruptă din „păcat" sau are curajul de a-și striga durerea și nedreptatea în fața lumii, este țintuită la zid. Libertatea nu înseamnă neapărat încălcarea unor rânduieli și nu poate fi echivalată păcatului. Pe de altă parte, este „vocea" femeii prin care își manifestă timid voința individuală în alegerea partenerului și „crearea unei arhitecturi a intimității". În acest punct, reprezentanta sexului „slab" nu tânjește după o libertate absolută, ci după libertăți, aspecte dezvoltate în partea a doua a cărții.

„În interiorul familiei și în gura lumii", titlul celei de-a doua părții a cărții, cercetătoarea Nicoleta Roman radiografiază femeia raportând-o la sfera familială. Autoarea decupează instantanee de viață cotidiană din viața de familie a epocii, cu exemple pertinente, dintre care se distinge cuplul format de Marghioala Lențu și Alexandru Samurcaș, o familie boierească care se destramă, iar femeia alege să își caute dreptatea prin tribunale. O excepție de la „regula" femeilor de rând care se complac în căsătorii aranjate, neîncrezătoare în forța lor de a se elibera dintr-un mariaj disfuncțional. Marghioala, fiica paharnicului Bengescu, instruită după preceptele vremii, dar și încurajată în a lua decizii de una singură, se revoltă împotriva fostului soț din cauză că i-a îngrădit drepturile maternale și a aplicat rele tratamente copiilor („i-au pus și supt tiranie, atât supt lipsă de ale mâncării, cât și ale neprimenirii, strejuindu-i ca nici afară din casă să iasă sau a veni la mine ca la o mumă". Exemplul este găsit de cercetătoare în *Înaltul Divan* din 1832, anale legislative recuperate de la Arhivele Naționale ale României. Procesul celor doi foști soți este documentat temeinic, din mai multe surse, și cu mențiunea ambelor părți implicate. În ofensivă, Alexandru Samurcaș își acuză fosta soție în Divanul Judecătoresc de la Craiova de abandon conjugal și de un posibil adulter, considerând-o pe Marghioala mamă și soție denaturată. Prin prezentarea acestui caz, unul care contravine generalului promovat în epocă, autoarea prezintă firescul ca excepție, anunțând primele semne de conștientizare a independenței feminine în epocă.

„Nu știm care a fost rezultatul acestui proces, unul dintre multele pe care le-au avut cei doi, dar este foarte posibil ca Marghioala Bengescu să fi avut câștig de cauză datorită poziției sale sociale" este concluzia Nicoletei Roman, una onestă, și aflată sub semnul incertitudinii din cauza absenței unor acte doveditoare ale deznodământului (verdictului).

Văduvele și orfanele, categorii sociale marginale, „defavorizate" în termeni actuali, sunt supuse unei analize obiective, ale căror drame sunt prezentate distanțat, fără judecăți de valoare. În acest punct de analiză, cartea devine una de fină pătrundere psihologică ale unor experiențe mutilatoare din care femeia trebuie să iasă învingătoare. Ca într-o foaie de observație clinică, cercetătoarea supune „văduva" și „orfana" unei analize complexe, una organizată metodic, în care sunt menționate atât soluțiile (gestionarea propriului destin, depășirea unor prejudecăți sociale, „norocirea" măritișului, cât și pericolul unor alegeri radicale (ispita „păcatului", refugiul mănăstirii).

Cea de-a treia parte, „Prezențe feminine în căutarea respectabilității", apasă o pedală pragmatică a existenței feminine: meseria, ocupație prin care femeia depășește cadrul domestic al căminului și își câștigă existența prin muncă. Evele care își câștigă traiul zilnic sunt, în felul lor, fie niște niște revoltate (guvernanta, „mama cu salariu") – căci se răzvrătesc față de arbitrariul unor norme care contravin gândirii lor și dorinței de independență – , fie femei pentru care munca este singura modalitate de subzistență (slujnica), fie personaje care aleg o meserie

tradițională și joacă un rol de pilon al comunității (moașele)

Primele, în ciuda unor reziduuri de mentalități patriarhale, încep să se afirme în spațiul public, să își dobândească independența financiară, devenind prezențe al căror firesc începe să fie acceptat. Contestată sau întâmpinată cu indiferență, femeia care începe să muncească, retribuită cu salariu, nu devine neaparat un model în societate, ci o categorie minoritară. În orice caz, autoarea surprinde o ușoară deplasare a figurii femeii tradiționale, întreținute de capul familiei, înspre una cu dorință de independență. Meseria devine singura cale de recunoaștere a unor calități într-o lume a bărbaților.

Privirea lucidă aruncată acestei noi tipologii de femei este una pătrunzătoare. Tabloul, cât se poate de realist, conține, bine dozate, exemple variate, de femei care ales sau sunt alese pentru o anumită ocupație. Într-o perioadă în care decretele pașoptiste prin care țiganii erau considerați „frați" liberi sunt adeseori încălcate, existența roabelor în casă nu reprezintă cazuri izolate. De mici copile, reprezentantele acestei etnii erau ajutate să învețe o meserie care le ajuta ulterior să fie utile și să supraviețuiască, chiar dacă treceau de la un stăpân la altul. Asuprite uneori de stăpâni, slujnicele îndură opresiunile la care sunt supuse sau aleg să fugă de pe moșia boierească. „Slobozenia", adică câștigarea libertății, se face prin demersuri legale, adeseori fără ecou.

În penultima parte, a patra, „Păcat dorit, păcat plătit", autoarea descrie și interpretează greșeala în toate formele prin care se dezvăluia societății. Nicoleta Roman aduce sub lupa analizei un subiect-tabu, dar în același timp, realitate a veacului al XIX-lea, fără de care nu poate fi înțeleasă tipologia feminină a acelor vremuri. După ce definește noțiunea de „păcat", una care trebuie racordată la etica perioadei respective și coroborată cu învățăturile creștine, tânăra cercetătoare indexează păcatele femeilor, după criteriul gravității. Pornind de la păcatele specific feminine, dar nu mai puțin grave, precum infanticidul, autoarea continuă cu cele comune, frecvente, cum ar fi furtul, prostituția, escrocheria și nu numai. Indiferent de păcat, Nicoleta Roman individualizează femeia în câmpul delincvențional, având meritul de a păstra abordarea obiectivată prin care nu discreditează în vreun fel figura feminină „păcătoasă". În orice caz, rezultatul este configurarea unui univers tematic feminin aflat sub semnul păcatului, a unei lumi care se îndreaptă spre decadență. Prostituția sau vinderea propriului trup nu este eliberare de senzualitate stihială, ci fie o autoiluzionare de dobândire a unei afecțiuni pe termen scurt, fie numai calea de dobândire a unor foloase materiale. Și în acest câmp al promiscuității exacerbate, organizarea este una ierarhică: de la prostituata banală la matroana de bordel și traficanta.

În partea a cincea, una concluzivă, „Femeile, privind către o altă jumătate de veac", autoarea depășește cadrul restrictiv de interpretare, depășind orizontul secolului al XIX-lea. Pornind de la pretextul interogației, „ar trebui să ne întrebăm, în încheiere, cum se vor prezenta femeile, ca grup, în noile perioade, la fel de pline de schimbări, precum cea a domniei lui Alexandru Ioan Cuza sau cea a domniei lui Carol I", cercetătoarea anticipă mutațiile și evoluția genului feminin în secolele de modernitate a societății românești, dar nu înainte de a face o trecere în revistă a concluziilor obținute. În România modernă, noua Evă este supusă noilor factori de influență, cum ar fi presa, primele tendințe feministe, noile reglementări ale statului monarchic și nu numai. În orice caz, „femeile privesc spre viitor fără a ști ce le așteaptă".

O analiză comparativă a rolurilor și ipostazelor femeii în Valahia secolului al XIX-lea nu răspunde numai unei necesități în câmpul sociologic, ci și unei curiozități fine de cercetător dornic de a asambla părți dispersate, de a aduna date din diferite surse pentru o recompunere totalizantă și totalizatoare a unei imagini. Un important studiu de mentalități și un atlas al feminității, cartea Nicoletei Roman, *„Deznădăjduită muiere n-au fost ca mine". Femei, onoare și păcat în Valahia secolului al XIX-lea,* devine, fără exagerare, una canonică, de prim raft în înțelegerea complexă nu numai a unor figuri feminine, ci și a unei întregi epoci. Un subiect delicat, controversat, dar totodată ofertant intelectual, tratat cu maximă seriozitate și pasiune, am îndrăzni, de către o autoare care a parcurs o bibliografie impresionantă. În plus, autoarei îi reușește o abordare nediscriminatorie, netendențioasă, care nu izolează „păcătoasele", ci le aduce în fața cititorului în toată complexitatea lor. Având în vedere faptul că Nicoleta Roman nu își propune o muncă de laborator, în care exemplarul feminin să fie izolat între pereții restrictivi ai unei direcții impuse, ci integrat într-un întreg context, cu normele lui de funcționare, cartea de față poate fi considerată o adevărată monografie de secol al XIX-lea.

Nicoleta Roman,
„Deznădăjduită muiere n-au fost ca mine".
Femei, onoare și păcat în
Valahia secolului al XIX-lea,
Editura Humanitas, 2016